

УДК 78+796.012.35:376-056.264(045)

Христина БАРНА,
orcid.org/0000-0002-0555-6062
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Закарпатська область, Україна) hr59.barna@gmail.com

Оксана ЧЕКАН,
orcid.org/0000-0002-3480-6366
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Закарпатська область, Україна) oksana.chekan010788@gmail.com

Оксана КАС'ЯНЕНКО,
orcid.org/0000-0001-6730-447X
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Закарпатська область, Україна) kasianenko-oksana@ukr.net

Вікторія ФІЗЕР,
orcid.org/0000-0002-5306-4652
старший викладач кафедри співу, диригування та музично-теоретичних дисциплін
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Закарпатська область, Україна) fizerviktoriya@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МУЗИЧНО-РИТМІЧНИХ РУХІВ У ПОДОЛАННІ ПОРУШЕНЬ ЗВУКО-СКЛАДОВОЇ СТРУКТУРИ СЛОВА

У статті вказано, що пріоритетного значення в роботі з дітьми-логопатами набуває комплексний підхід, що передбачає залучення до корекційно-логопедичної роботи методик та знань з інших галузей наук, зокрема з музичного мистецтва. Тому одним з ефективних методів впливу на дитину з особливими освітніми потребами вважається використання музично-ритмічних рухів. Наголошено, що мовлення дитини є своєрідним показником її психічного розвитку. Будь-яке відхилення від норми має насторожувати батьків та педагогів. Ученими доведено, що в умовах порушення мовлення розвивається сповільнено та своєрідно. Такі діти на кожному кроці свого розвитку відчують певні труднощі в засвоєнні тих чи інших одиниць мовлення. Слабкість процесів запам'ятовування слів пов'язана з ускладненням роботи умовних рефлексів, ослабленням уваги, з порушенням фонематичного слуху. Майже в усіх дітей з порушенням мовлення спостерігаються різні рухові розлади функцій артикуляційного апарату, мімічної, ручної та загальної моторики, які виражаються в неточності, слабкості рухів і швидкій стомлюваності. При цьому відзначаються додаткові рухи, повторення рухів, перестановки, порушення оптико-просторових координацій. Моторна недостатність проявляється не тільки під час виконання артикуляційних рухів, але й під час виконання складних рухових актів, які потребують чіткого управління рухами. Відмічено, що однаковий рівень мовленнєвого розвитку можуть мати діти різного віку та за різних діагнозів. Майже для всіх дітей з порушенням мовлення характерне відставання у накопиченні активного словника, слабкості емоційних проявів, порушенні голосових реакцій, складової структури слова. Висвітлюються напрями та способи засвоєння складової структури слова. Описано, що типовими помилками є елізії, що виникають унаслідок скорочення складової структури слова, контамінації, що полягає в об'єднанні складів двох слів, антиципації, в основі яких лежить уподібнення складів один до одного. Корекційна робота з подолання порушень складової структури слів складається з двох етапів: з розвитку мовнослухового сприйняття і моворухових навичок. На підготовчому етапі проводяться вправи спочатку на невербальному рівні, а потім – на вербальному. На корекційному етапі робота проводиться на вербальному рівні з обов'язковим «включенням» слухового, зорового і тактильного аналізаторів. Вправи проводять на рівні звуків, складів, слова. Вказано, що якщо дане порушення вчасно не виправити, надалі воно призведе до негативних змін у розвитку особистості дитини.

Ключові слова: порушення мовлення, етапи формування, корекційна робота.

Christina BARNA,

orcid.org/0000-0002-0555-6062

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Methodology of Preschool Education
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) hr59.barna@gmail.com*

Oksana CHEKAN,

orcid.org/0000-0002-3480-6366

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Theory and Methodology of Preschool Education
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) oksana.chekan010788@gmail.com*

Oksana KASIANENKO,

orcid.org/0000-0001-6730-447X

*Candidate at Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Theory and Methodology of Preschool Education
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) kasianenko-oksana@ukr.net*

Viktoriya FIZER,

orcid.org/0000-0002-5306-4652

*Senior Lecturer at the Department of Singing, Conducting and Music-Theoretical Disciplines
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) fizerviktoriya@gmail.com*

PECULIARITIES OF USING MUSIC-RHYTHMIC MOVEMENTS IN OVERCOMING VIOLATIONS OF SOUND-COMPOSITION STRUCTURE OF THE WORD

The article has stated that the priority in working with children-speech therapists is a comprehensive approach, which involves the involvement of correctional and speech therapy techniques and knowledge from other fields of science, including music. Therefore, one of the effective methods of influencing to a child with special educational needs is the usage of musical-rhythmic movements. It has been emphasized that a child's speech is a kind of indicator of his mental development. Any deviation from the norm should alert parents and teachers. Scientists have proved that in conditions of disturbance, speech develops slowly and uniquely. Such children at every step of their development feel certain difficulties in mastering certain units of speech. Weakness of word memorizing processes is associated with the complication of conditioned reflexes, weakening of attention, with impaired phonemic hearing. Almost all children with speech disorders have various motor disorders of the articulatory apparatus, facial expressions, manual and general motility, which are expressed in inaccuracy, weakness of movements and fatigue. At the same time additional movements, repetitions of some movements, permutations, disturbances of optical and spatial coordination have been noted. Motor insufficiency is manifested not only during the performance of articulatory movements, but also during the performance of complex motor acts that require clear control of movements. It has been noted that children of different ages and with different diagnoses can have the same level of speech development. Almost all children with speech disorders have been characterized by a lag in the accumulation of active vocabulary, weakness of emotional manifestations, impaired vocal reactions, a component of the word structure. The article has covered the directions and ways of mastering the constituent structure of the word. It has been described that typical errors are elysias that occur due to the reduction of the syllable structure of the word, contamination, which consists in combining the syllables of two words, anticipation, which is based on the similarity of syllables to each other: Corrective work to overcome disorders of the constituent structure of words consists of two stages: the development of auditory perception and speech skills. At the preparatory stage, exercises are conducted first on a nonverbal level and then on a verbal level. At the correctional stage, the work has been carried out at the verbal level with the mandatory "inclusion" of auditory, visual and tactile analyzers. Exercises are conducted at the level of sounds, syllables, words. It has been stated that if this violation is not corrected in time, in the future it will lead to negative changes in the development of the child's personality.

Key words: *speech disorders, stages of formation, correctional work.*

Постановка проблеми. Сучасний стан модернізації спеціальної освіти в Україні характеризується об'єднанням наукових пошуків і зусиль, посиленою увагою до поглибленого вивчення

особливостей загального, психічного і мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями розвитку з метою забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку кожної дитини з урахуванням її

психофізичних особливостей, можливостей, здібностей, інтересів тощо. Це вимагає від спеціалістів усіх галузей супроводу дітей, пошуку нових ідей, методологій і технологій ефективної допомоги, підтримки та максимально можливого розвитку дитини для її успішного соціального й особистісного становлення.

Аналіз досліджень. Розвиток освіти в нашій країні відзначається особливою увагою до дітей з особливими потребами. Учені, педагоги, психологи та інші фахівці перебувають у пошуках допомоги цій категорії дітей. Натепер пріоритетного значення в роботі з дітьми-логопатами набуває комплексний підхід, що передбачає залучення до корекційно-логопедичної роботи методик та знань з інших галузей наук. Досить ефективним є зв'язок логопедії з музичним мистецтвом у цілому та фонопедією зокрема. Тому одним з ефективних методів впливу на дитину з особливими освітніми потребами вважається використання музично-ритмічних занять. Проблемам корекції мовленнєвих порушень у дітей присвячено праці Л. Волкової, В. Воробйової, Г. Гуцмана, В. Ковшикова, Ю. Коломієць, А. Кусмауля, Р. Левіної, Р. Лалаєвої, О. Мастокової, Н. Січкачук, Ф. Ф. та Е. Ф. Рау, Є. Соботович, Ю. Сорочан, Н. Трауготт, М. Хватцева, М. Шеремет та інших авторів. Методикам роботи над складовим складом слова з різними категоріями дітей із ПМР приділяли увагу такі дослідники, як Є. Агранович Є. Большакова, Б. Єсечко, Ф. Іваненко, А. Каше, Б. Кітерман, К. Маркова, Е. Рибіна, М. Соломатіна, Х. Швачкін та інші. На думку М. І. Жинкіна, звукова і складова структури мовлення взаємопов'язані, а правильне вживання дошкільником звуко-складової структури слова має автономний фізіологічний механізм (Жинкин, 2008). Закономірності засвоєння звуків рідної мови та їх поєднання у складі розкриває О. М. Гвоздев. (Гвоздев, 2007: 100). Він наголошує, що у дітей із нормальним мовленнєвим розвитком у три роки складова структура слів є практично сформованою, поодинокі помилки зустрічаються під час повторення лише малознайомих дитині слів. Після того як дошкільник засвоює нове слово, він неодноразово повертається до нього, по-різному вимовляє його, ніби уточнюючи правильний звуко-складовий варіант. А. М. Гвоздев, В. І. Бельтюков, Р. І. Лалаєва, І. О. Сікорський, А. К. Маркова та інші визначають порушення звуко-складової структури слова як один із провідних дефектів у структурі порушення мовленнєвого розвитку дітей. Дослідження Г. М. Ляміної свідчать про те, що в дитини міцно засвоюється значення та правильна вимова

нової лексеми через 70 і більше повторень її в різних граматичних формах.

Засвоєння складової структури слова, на думку А. К. Маркової, відбувається у двох напрямках: а) від одно- до багатоскладових слів; б) від слів з однаковими складами до лексем із різними складами (Маркова, 1974: С.10-33). Такі науковці, як Ж. В. Антипова, Ю. А. Аркін, В. Г. Бабіна, Л. М. Галігузова, О. М. Гвоздев тощо відзначають, що у дітей віком 1,5–2 роки засвоєння складової структури відбувається двома способами: а) редукції (від лат. *reductio* – відсування назад), або спрощення складового оформлення до одного, найчастіше наголошеного складу; б) опори на ритмічну модель слів.

Результати дослідження вчених О. Гвоздева, Р. Левіної, Є. Соботович, В. Тищенко, М. Швачкіна та ін. вказують на те, що у дітей за умов звичайного розвитку на основі сформованого у дворічному віці фонематичного слуху відбувається подальше формування фонематичного сприймання. У процесі подальшої комунікації вдосконалюються навички фонематичної та артикуляційної диференціації звуків, власне мовлення виходить на якісно новий рівень. Закінчується цей процес біля чотирьох років.

Останні дослідження доводять той факт, що оволодіння звуко-складовою структурою слова залежить також і від особливостей розвитку немовленнєвих процесів: оптико-просторової орієнтації, ритмічної і динамічної організації рухів, здатності до послідовної обробки інформації.

Мета статті – розкрити використання музично-ритмічних рухів у подоланні порушень звуко-складової структури слова у дітей з порушенням мовлення.

Виклад основного матеріалу. Мовлення дитини – це своєрідний показник її психічного розвитку. Будь-яке відхилення від норми насторожує батьків та педагогів. Ученими доведено, що в умовах дизонтогенезу мовлення розвивається сповільнено та своєрідно. Такі діти на кожному кроці свого розвитку відчувають певні труднощі в засвоєнні тих чи інших одиниць мовлення. Однаковий рівень мовленнєвого розвитку можуть мати діти різного віку та за різних діагнозів (Зелінська-Любченко, 2016: 152).

Майже для всіх дітей з порушенням мовлення характерне відставання в накопиченні активного словника, слабкості емоційних проявів, порушенні голосових реакцій. «Щоб гарно говорити, треба з пальцями дружити», – в один голос говорять фізіологи, педагоги та інші фахівці, тому що загальна та дрібна моторика тісно пов'язані з артикуля-

ційною. У цих дітей спостерігаються неточності в рухах, пропуски рухів, їх слабкість, уповільнений темп виконання, швидка втомлюваність. Тренуючи пальці рук, ми розвиваємо мовлення.

Рухи тіла дитини і сприйняття нею різних відчуттів на початкових етапах розвитку є засобом пізнання світу на більш елементарному рівні, ніж інтелектуальне пізнання. У разі порушення психомоторного розвитку здійснюється неповний або неправильний аналіз відчуттів різних модальностей. З виключенням одного з аналізаторів поріг чутливості інших знижується. Педагоги повинні приділяти багато уваги, щоб навчити дітей цілеспрямованим рухам (Найдич, 2014: 28–30). Поряд із цим для цих дітей характерні порушення і в розвитку психічних процесів: сприймання, уваги, пам'яті, мислення. Все це й зумовлює різні мовленнєві порушення та, зокрема, порушення складової структури слова. Якщо в мовленні дошкільника є перестановки, пропуски звуків, складів, або додаються звуки, склади, значить, структура слова вимовляється невірно. А складові порушення призводять до порушення читання і письма в початковій школі. Важливо, щоб у дитини було фонематично чисте правильне мовлення до моменту надходження в школу. Складова структура є необхідним елементом для формування граматичної будови мовлення, адже молодші школярі як говорять, так і пишуть, і читають.

Музично-ритмічні рухи та вправи активізують увагу дітлахів. На занятті зазвичай використовують одну вправу, що містить сигнали (слово, музику або жест), що постійно змінюються. Особливим є завдання музичного супроводу. Зміна музичних фрагментів, темпу, ритму, контрастність реєстрів, характер та сила звука, форма музичного твору дають змогу регулювати зміну рухів, що складають вправу.

Види порушень складової структури

1. Порушення кількості складів:

- скорочення складу;
- опускання складотворчого голосного;
- збільшення кількості складів за рахунок вставки голосних.

2. Порушення послідовності складів у слові:

- перестановка складів;
- перестановка звуків сусідніх складів.

3. Спотворення структури окремого складу:

- скорочення на збігу приголосних;
- вставки приголосних у склад.

4. Уподібнення складів.

5. Персеверація (циклічне повторення).

6. Антиципації (заміна попередніх звуків наступними).

7. Контамінації (змішування елементів двох чи більше слів).

Для того щоб дитина краще говорила, необхідно розвивати мовленнєві навички дихання, темп, ритм, підвищення і зниження голосу, інтонацію, щоб мовлення було плавним і не переривчастим. Для цього потрібно розвивати переключення артикуляційного апарату, орієнтуватися в просторі, на собі та на аркуші паперу, формувати вміння слухати і розрізняти немовні та мовні звуки, слухову увагу, пам'ять, відтворювати ритм, ритмічний малюнок слова, навички фонематичного слуху, сприйняття аналізу й синтезу, вміння самостійно вживати різні граматичні та словотворчі форми в мовленні. За допомогою ігор та вправ використовуються конкретні прийоми корекції та розвитку складової структури слова.

Основи корекції складової структури слова базуються на таких принципах:

- взаємодія голосних і приголосних під час артикуляції (відкритий склад легше дитині промовити, а от закритий склад набагато важчий);

- особливості поєднання складів (легше промовити підряд кілька відкритих складів аніж один закритий);

- збіг приголосних (поєднання двох приголосних звуків під час артикуляції є проблемним для дитини з тяжкими порушеннями мовлення).

Корекційна робота з подолання порушень складової структури слів складається з розвитку мовнослухового сприйняття і моворухових навичок. Корекційну роботу будують у два етапи:

1) підготовчий, мета якого – підготувати дитину до засвоєння ритмічної структури слів рідної мови;

2) корекційний – безпосередня корекція дефектів складової структури слів у конкретної дитини.

На підготовчому етапі проводяться вправи спочатку на невербальному рівні, а потім – на вербальному. Під час виконання вправи «Повтори так само» вчать відтворювати заданий ритм за допомогою м'яча, барабана, бубна, металофону, палички. Логопед задає ритм з одним з предметів, дитина повинна повторити так само. Під час вправи «Порахуй правильно» дитина стукає в бубон, барабан чи і ін. стільки разів, скільки точок випало на кубіку. Вправа «Вибери схему» вчить співвідносити ритмічний малюнок з його схемою на картці. Вправа «Довге – коротке» має на меті вчити розрізняти довгі й короткі за звучанням слова. Логопед вимовляє слова, дитина кладе фішку на довгу або коротку смужку. Дитина називає слова за картинками і розкладає їх на дві групи: до довгої смужки і до короткої.

На корекційному етапі робота проводиться на вербальному рівні з обов'язковим «включенням» слухового, зорового і тактильного аналізаторів.

Вправи на рівні звуків:

– «Вимови звук стільки раз, скільки крапочок на кубіку. Вимови звук стільки раз, скільки разів я плесну в долоні».

– «Дізнайся, який звук (серію звуків) я вимовила». Впізнавання за беззвучною артикуляцією, вимовляння з голосом.

– Визначення наголошеного голосного в наголошеній позиції (в серії звуків).

Вправи на рівні складів:

– Вимовляти ланцюжок складів з одночасним нанизуванням кілець на пірамідку (побудовою башточки з кубиків, перекладанням камінчиків або намистин).

– «Пальчики вітаються» – вимовляння ланцюжка складів з дотиком на кожен склад пальців руки з великим пальцем.

– Порахувати кількість складів, вимовлених логопедом.

– Назвати наголошений склад у ланцюжку почутих складів.

– Запам'ятовування і повторення ланцюжка складів різних типів.

Вправи на рівні слова:

Під час гри з м'ячем дітей потрібно вчити відстукувати складовий ритм слова, заданого логопедом. Ритмічний малюнок можна виконувати, плескаючи в долоні, тупотіти ногами, стрибати, грати на дитячих музичних інструментах. Найкраще починати з найпростіших ритмів, проплескуючи своє ім'я, день тижня тощо.

Гра «Телеграф» розвиває вміння ділити слова на склади відстукуванням його ритмічного малюнку. «Порахуй, не помилися» – це гра, під час якої дитина вимовляє задані логопедом слова і викладає камінці (кілець пірамідки, кубики). Завданнями є: порівняти слова (де камінчиків більше, то і слово довше); ділити слова на склади, одночасно виконуючи механічну дію; передавати м'яч один одному й одночасно називати склад заданого слова. Для розвитку слухової уваги та правильного дотримання складової структури слова використовують гру «Назви правильне слово». Логопед вимовляє слова неправильно, дитина називає слова правильно (якщо дитині важко виконати завдання, то на допомогу даються картинки). У вправі «Що змінилося?» вчать розрізняти різну складову структуру слова. Закріпити вміння ділити слова на

склади можна за допомогою вправи «Знайди найдовше слово». Дитина вибирає із запропонованих картинок ту, на якій зображено найдовше слово. Вправа «Порахуй, не помилися» закріплює вміння дітей ділити слова на склади. Логопед показує картинку, діти показують цифру, яка вказує на кількість складів у слові. Вправа «Яке слово відрізняється» вчить розрізняти слова з різною ритмічною структурою, визначати зайве слово із серії слів. Вправа «Назви однаковий склад» закріплює вміння порівнювати складову структуру слів, знайти однаковий склад у запропонованих словах. Для синтезу складів у слові можна використати гру «Закінчи слово». Логопед починає слово і кидає м'яч дитині, яка додає однаковий склад до складів логопеда. Гра «Яке слово вийшло?» допоможе вправляти в найпростішому складовому аналізі. Дитина, кидаючи м'яч логопеду, вимовляє перший склад. Логопед, повертаючи м'яч, каже другий склад і просить дитину назвати слово повністю. Вправа «Назви ласкаво»: логопед, кидаючи м'яч дитині, називає предмет, а дитина, повертаючи м'яч, називає його «ласкаво». Вправа «Назви слово правильно» розвиває слухову увагу і пам'ять. Логопед показує картинку і вимовляє звукосполучення. Дитина піднімає руку, коли почує правильну назву предмета, і називає його. Гра «Складові кубики» допоможе вправляти в синтезі двоскладових слів. Вміння синтезувати слова зі складів удосконалюються у грі «Ланцюжок слів». При цьому із загальної кількості складів діти викладають якомога більше варіантів слів. Етап закріплення сформованої складової структури слів у фразовому мовленні передбачає усунення порушень звукоскладової структури слова в словосполученнях та реченнях.

Висновки. Проблема формування звуко-складової структури слова дітьми залишається актуальною та потребує подальшого поглибленого вивчення. Успішність засвоєння звуко-складової структури буде більш ефективною, якщо корекція бути здійснюватися в поєднанні з музично-руховими діями дитини. У процесі формування музично-ритмічних рухів відбувається оволодіння якісно новими формами комунікації. Слово в поєднанні з руховою сферою активізує пізнавальну діяльність дитини, допомагає глибше відчутти звуко-складову наповнюваність слова. Вчасне виправлення стійких мовленнєвих помилок допоможе дитині підготуватися до навчання у школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жинкин Н. И. Механизмы речи. Москва : Директ-Медиа, 2008. 1104 с.
2. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи. Санкт-Петербург : «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2007. 472 с.
3. Маркова А. К. Психология усвоения языка как средства общения. Москва, 1974. С. 10–33.
4. Зелінська-Любченко К. О. Розвиток мовленнєвої діяльності у дошкільників в умовах онто- та дизонтогенезу. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : збірник наукових праць : у 2 т. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2016. Вип. 7. Т. 1. С. 144–154.
5. Найдич В. М., Конюк Л. І. Використання логоритмічних прийомів у корекційній роботі. *Логопед.* 2014. № 3. С. 28–30.

REFERENCES

1. Zhinkin N. I. (2008) Mekhanizmy rechi [Speech mechanisms]. Direct-Media, 1104 p. [in Russian].
2. Ghvozdev A. N. Voprosy yzucheniya detskoj rechy. SPb. :«DETSTVO-PRESS», 2007. 472 s. [in Russian].
3. Markova A. K. (1974) Psikhologiya usvoyeniya yazyka kak sredstva obshcheniya [Psychology of language acquisition as a means of communication], Moscow, P. 10-33. [in Russian].
4. Zelinska-Lyubchenko K. O. (2006,2016). Rozvytok movlennyevoyi diyal'nosti u doshkil'nykiv v umovakh onto- ta dyzontohenezu [Development of speech activity in preschoolers in conditions of onto- and dysontogenesis]. Actual issues of correctional education (pedagogical sciences), # 1, P. 144–154. [in Ukrainian].
5. Naydych V. M. (2014) Vykorystannya lohorytmichnykh pryymiv u korektsiyniy roboti [The use of logarithmic techniques in correctional work], Speech Therapist, № 3, P. 28–30. [in Ukrainian].

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>